

GÁSPÁR BENCÉNÉ DR. VÉR KATALIN-ZÁVE CZ ÁGNES

Villamosenergia-árak a liberalizált rendszer keretei között

A végfogyasztói villamosenergia-árak folyamatosan az érdeklődés középpontjában állnak. Vizsgálatukat most kettős szemszögből kívánjuk elvégezni: egyrészt az árak kialakulásának keretétül szolgáló villamosenergia-szektor jellemzőinek vizsgálatával, másrészt az árstruktúra áttekintésével. A célunk: összefoglalni a liberalizáció utáni rendszerben az árakkal kapcsolatos, általunk legfontosabbnak tartott problémákat. Ennek megfelelően a cikk első része a jelenlegi modell kialakulásával és jellemzőivel foglalkozik, kitérve a jelen helyzetnek az árakra gyakorolt, általános hatásaira. A második rész röviden bemutatja a végfelhasználói ár elemeit és azok jellemzőit, majd csokorba fogja az ezekkel kapcsolatban leginkább aktuálisnak és fontosnak tartott problémákat. A cikk végén mutatjuk be a témával kapcsolatos észrevételeket és javaslatokat.

1. BEVEZETÉS

Az energiaárak alakulása napjaink örökzöld témája. Az energiafelhasználás, és ebből következően az energiaár-alakulás a gazdaság minden résztvevője számára kulcskérdés, hiszen szinte semmiféle tevékenység nem lehetséges energia felhasználása nélkül, és a felhasznált energiáért mindenkinek fizetnie kell. A cikk fókuszpontjában a villamos energia végfelhasználói ára és annak összetevői állnak.

A villamos energiának az összehangolt fogyasztáson belül képviselt hányada, továbbá a villamos energia piacán és szabályozásában bekövetkezett változások már önmagukban is indokolják a téma vizsgálatát. Az Európai Unió elvárásainak megfelelő piacnyitás küszöbén, 2008 előtt, a gazdaság szereplői komoly várakozásokkal tekintettek a piaci változások elé, a fogyasztói árak jelentős csökkenését remélték. A valóság azonban ezekkel a várakozásokkal ellentétesnek bizonyult: a villamosenergia-árak felfelé mozdultak el, feketén-fehéren bizonyítva, hogy a szabadpiac és az alacsony árak közötti kapcsolat nem egyértelmű. A jelen cikk célja az általános összefüggések feltárása és csokorba gyűjtése; az elmúlt időszak árainak analitikus és számszerű elemzésével most nem foglalkozunk, bár ez a terület is fontos információkat tárhat fel a villamosenergia-ár alakulásáról.

Az áramárak vizsgálatát külön érdekessé teszi, hogy általa egy olyan piacot vehetünk górcső alá, ahol a liberalizált piac, a szabadverseny körülményeinek legalábbis elvi megteremtése a közelmúltban valósult meg. A „megteremtés” kifejezést joggal alkalmazhatjuk, hiszen egy erősen szabályozott iparágról beszélünk, ahol az állami beavatkozás mindig is jellemző volt, a piaci modell pedig nem spontán alakult ki, hanem törvények és határozatok útján vezették be. Első lépésben ezt a liberalizált piaci modellt vizsgáljuk.

2. A VILLAMOS ENERGIA PIACA – AVAGY MIRŐL IS BESZÉLÜNK?

2.1. Alapvetések – a villamosenergia-szektor a rendszerváltás után

A különféle energiafajták közül a villamos energia az, amellyel gyakorlatilag minden gazdasági szereplő kapcsolatba kerül, legyen bár lakossági fogyasztó, közigazgatás vagy gazdasági társaság. Aligha túlzás az az állítás, hogy elérhetősége és ára minden gazdasági tevékenységre hatással van. A villamos energia piaca mélyreható változásokon ment keresztül az utóbbi évtizedek során. A szektor működési alapelveinek és sajátosságainak megértése megkerülhetetlen, ha a villamosenergia-árak jellemzőit és alakulásuk tendenciáit szeretnénk felfedni.

A villamosenergia-szektor átalakulása szempontjából az alábbi dimenziókat tekintjük meghatározónak, ezért az iparág és a szabályozási környezet változásait is ezek mentén mutatjuk be:

- A rendszerváltást követő tulajdonosi átrendeződés, privatizáció az iparágban.
- Integráció a nyugat-európai energetikai rendszerbe, ideértve a magyar villamosenergia-rendszer fizikai integrációját és a különböző energetikai szervezetekhez való csatlakozást, a közelmúltban pedig az egyre intenzívebb együttműködést az energetikai szabályozó hatóságok között.
- Az Európai Unióhoz való csatlakozás, ennek megfelelően a közösségi energiapolitika adaptálásának a következményei.

2.1.1. Privatizáció

A rendszerváltással egy időben a szektor vertikális mamutvállalatait kisebb, jobban kezelhető egységek létrehozása érdekében feldarabolták, és részvénytársasági formába szervezték át. Az így létrehozott vállalatok privatizációja 1995-ben történt meg. A privatizációs folyamat legfőbb alapelvei a költségvetési bevétel biztosítása, a szolgáltatás biztonságáról való gondoskodás, valamint az alacsony költséggel előállított és kedvező árú villamos energia biztosítása volt; ezek közül a költségvetési bevétel dominált. Mindebből következően a cél a megfelelően tőkeerős, szakmai befektetők számára történő értékesítés volt. A fentiek eredményeképpen 1998-ra minden áramszolgáltató és – a paksi, illetve a vértesi kivételével – az erőművek is külföldi szakmai befektetők többségi tulajdonába kerültek. Ezt a privatizációt folyamatában és utóbb is heves kritikák érték, amelyek kifejtésével ehelyütt nem foglalkozunk.

Az így kialakult erőviszonyok lényegében azóta sem változtak. Az MVM Csoport általi tulajdonban működik, termelői és kereskedelmi tevékenységet végez. A mai napig a nagykereskedelmi piac meghatározó szereplője, magában foglalja az átviteli rendszerirányítót, a MAVIR-t, továbbá az erőműpark egy részét. 2007 végéig a közüzemi nagykereskedő is az MVM Csoport tagja volt, azonban 2008 év elejével ez az engedély megszűnt, azóta a többi villamosenergia-kereskedővel megegyező engedély alapján végzi a tevékenységét, amelyről elmondható, hogy még a hosszú távú erőművi megállapodások nagy port kavart felbontása után is jelentős részarányt képvisel. A (közüzemi) nagykereskedő eleinte mint ún. kizárólagos vásárló működött, biztosítva a kiszámítható árakat a termelőkkel kötött, hosszú távú szerződések (HTM) révén.

Az elosztó hálózat hat külföldi – német és francia – társaság tulajdonában van. Ezek ma vertikálisan integrált vállalatok részeként, jogi szétválasztással működnek.

A privatizációval egy időben, az 1990-es évek közepén alapították meg a Magyar Energia Hivatalt, amelynek a szerepköre fokozatosan bővült az azóta eltelt idő során.

2.1.2. Integráció az európai villamosenergia-rendszerbe

A szélesebb gazdasági környezethez való alkalmazkodás két igen fontos sarokköve a fizikai kapcsolódás a környező energiarendszerekhez, illetve a különböző nemzetközi energetikai szervezetekben való részvétel. A fizikai csatlakozás a nyugat-európai rendszerekhez az 1990-es évek során megtörtént. 2001 óta vagyunk tagjai az UCTE-nek (Union for the Coordination of Transmission of Electricity), a nyugat-európai rendszerirányítók szervezetének, amely 2009 óta az European Network of Transmission System Operators for Electricity keretei között működik. Emellett Magyarország tagja a megfelelő uniós szabályozó szervezetek egyesüléseinek (CEER és ERGEG) is.

2.1.3. EU-csatlakozás

A villamosenergia-szektor szabályozásának változásai többek között az uniós joganyag, az Acquis Communautaire adaptálásának jegyében zajlottak. Az uniónak az energetikát érintő, legfőbb célja a versenyképesség, az ellátásbiztonság és a fenntarthatóság. Ezek közül versenyképességi célból vezették le a szabad (liberalizált) versenypiacok kialakításának elvárását. Az állam feladata az ennek megfelelő és kiszámítható szabályozási környezet kialakítása, a diszkriminációmentes és hatékony verseny feltételeinek megteremtése.

Az első energetikai direktívát 1996-ban jelentették be, amelyet azután 2003-ban és 2007-ben továbbiak követtek. Cikkünk szempontjából ezek legfontosabb jellemzője az a mód, amint ezek a direktívák a hatékony és versenyalapú energia- (villamosenergia-) piacot kívánták elérni a nemzeti piacok liberalizálásán keresztül. Emellett az uniós szabályozás egyik legfontosabb elvi alapvetése, hogy a természetes monopóliumként, piaci alapon nem működtethető tevékenységet le kell választani a versengő tevékenységekről. Ez az energetikában egyet jelent azzal, hogy a hálózatok fenntartását és tulajdonlását el kell választani az energia termelésétől és a vele való kereskedéstől. Ez az ún. szétválasztás (angol kifejezéssel élve: „unbundling”) Magyarországon jogi szétválasztás formájában történt meg.

A rendszerirányító vállalatot, a MAVIR-t 2000-ben hozták létre. Ez 2005-ig – a korábbi uniós ajánlásnak megfelelően – állami kézben lévő, független rendszerirányítóként (Independent System Operator – ISO) működött. A 2003 előtti villamosenergia-piaci modellben ez a független rendszerirányító, valamint a kizárólagos vásárlói rendszer adta a meghatározó karakterisztikákat.¹ A 2001-ben elfogadott, új villamosenergia-törvény (VET) már az EU-elvárásoknak való megfelelés jegyében készült. Azonban a törvény életbelépésével egy időben, 2003-ban az EU kiadta az új energiapolitikai direktíváját (2003/54/EK), amelyben a fő célok nem, ám az annak elérése érdekében javasolt eszközök változtak: a kizárólagos vásárlói és független rendszerirányítói modellt felváltotta az átviteli rendszerirányító (Transmission System Operator – TSO) modell mint ajánlott megoldás. Ez nálunk a MAVIR-nak az MVM Csoportba integrálásával lépett életbe. (A modell jellemzőit részletesebben a következő fejezetben mutatjuk be.)

¹ A kizárólagos vásárlói rendszerben a megtermelt energiát egyetlen entitás vette meg az erőművektől, majd ez a nagykereskedő terítette szét a gazdaság többi szereplőjének. A rendszer elméletileg ezzel biztosította a stabil és kiszámítható árakat.

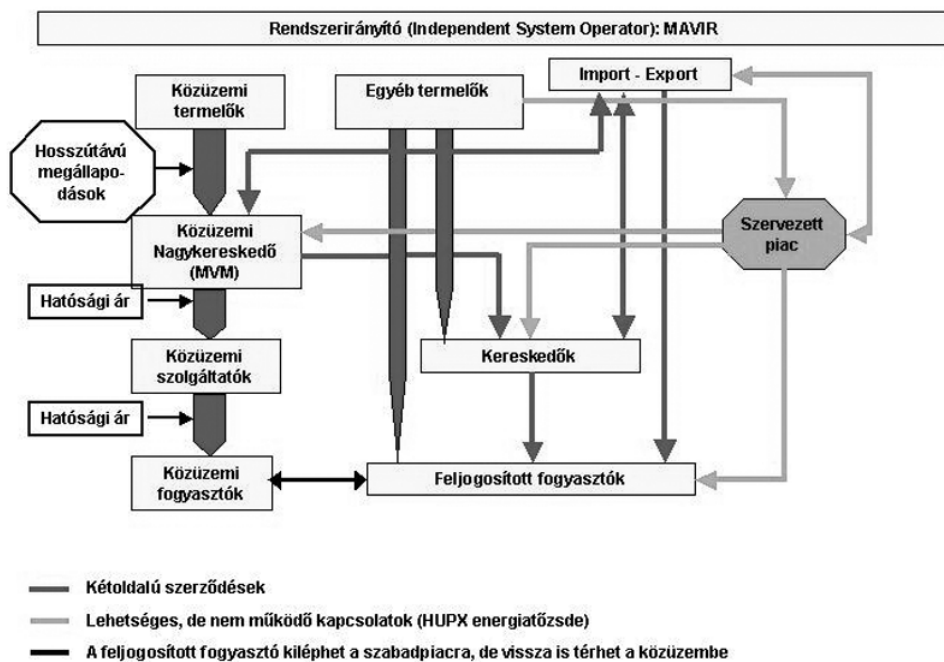
Szintén az uniós terminológiából származik a piacnyitás után a közüzemet felváltó, egyetemes szolgáltatás fogalma (l. 3.3. fejezet).

2.2. A kettős piac időszaka: 2003–2007

Az előző pontban részletezett hatások eredményeként történt meg 2003 elején a részleges piacnyitás, amely az ún. kettős piaci modell keretében működött egészen 2007-ig. A kettős piac működését az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra

Kettős piaci modell 2003 és 2007 között

Forrás: saját készítés

Ezen modell két fő tulajdonsággal jellemezhető: egy versenypiaci és egy regulált szegmens párhuzamos jelenlétével, valamint az időszak közepén megváltoztatott rendszerirányítási modellel. Az új rendszerirányítási struktúra a már említett EU-direktíva értelmében egy szabályozott hozzáférési modellt jelent: a hálózat a hálózati engedélyes társaság tulajdonában van, amely bármely piaci szereplőnek köteles hozzáférést biztosítani. Ezt csupán a rendszer biztonsága érdekében lehet korlátozni.

Az új modellben a fogyasztók egy része (a 6,5 GWh éves fogyasztás feletti nagyfogyasztók) ún. feljogosított fogyasztóvá vált: jogosulttá vált arra, hogy kilépjen a szabadpiacra, ahol a villamos energiát már nem hatósági áron kapja, hanem tetszőleges kereskedőtől vagy erőműtől veheti, egyedileg kialakított árakon és feltételekkel. 2004 júliusában kibővítették a

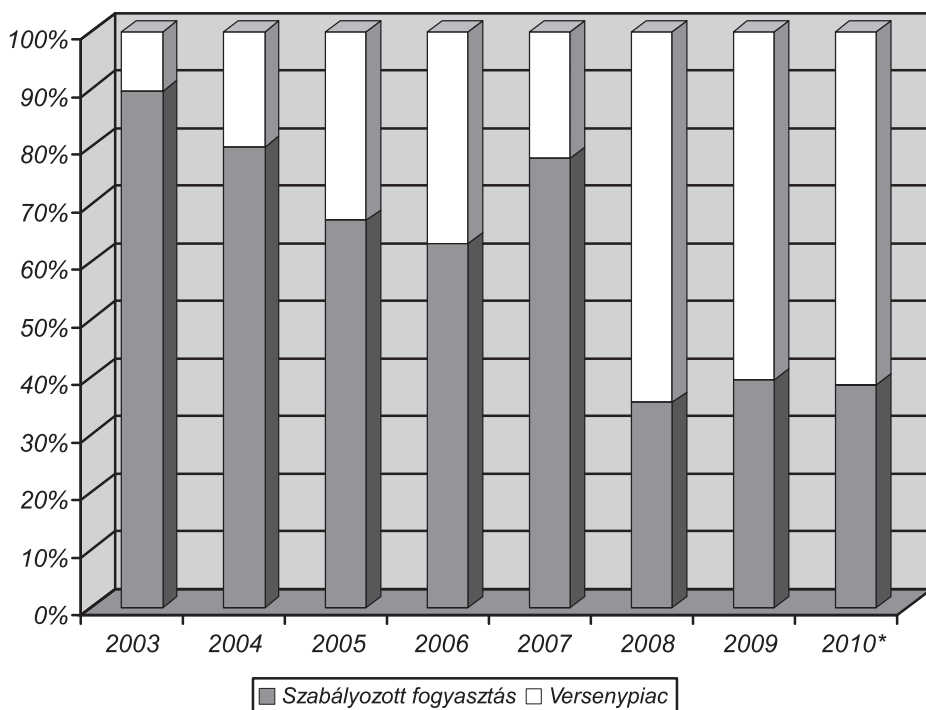
feljogosított fogyasztók körét, így minden nem lakossági fogyasztó kiléphetett a versenypiacra. Ezzel szemben a regulált közüzemi szektorban a fogyasztók a közüzemi szolgáltatótól hatósági áron vehették az áramot.

A közüzemi nagykereskedő az MVM Csoport tagjaként működött, akárcsak az átviteli hálózatért felelős, átviteli engedélyes társaság. 2006-ban a MAVIR állami tulajdonból visszakerült az MVM Csoporthoz, és mind az átviteli, mind a rendszerirányítói jogosultságot ez az entitás kapta meg. Ezzel Magyarország gyakorlatilag áttért az átviteli rendszerirányítói rendszerre (TSO), habár ezt a megnevezést csak 2008 után kezdték használni. Ekkortól a korábbi két engedély helyett egy egyesített átviteli rendszerirányítói engedélyt bocsátott ki a MEH. Ezzel a kizárólagos vásárlói rendszert felváltotta a már említett, szabályozott hozzáférési modell.

A szabadpiaci szegmens gyors felfutásnak indult, és egészen 2006-ig folyamatosan bővült úgy a fogyasztásban való részarányát, mint a szabadpiacra átlépő fogyasztók számát tekintve. 2007-ben azonban a hirtelen megemelkedő árak hatására gyors visszaesés következett be, aminek következtében számos fogyasztó visszatért a közüzemi szegmens biztosabb és kiszámíthatóbb körülményei közé. A két szegmens arányainak alakulását a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra

A regulált és a versenypiaci szegmens aránya a fogyasztás alapján (%)

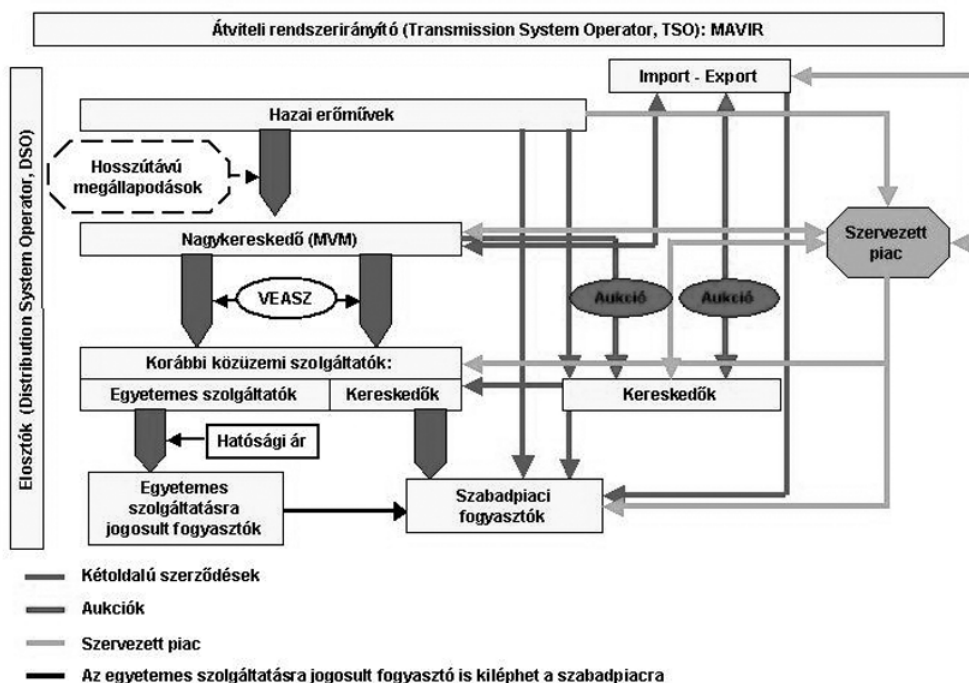
Forrás: 2003–2008-as adatok: MEH [2009]; 2009-es adat: MEH [2010a]; 2010-es arányok: a szeptemberig elérhető MEH [2010c] alapján

2.3. Villamosenergia-piaci modell a teljes piacnyitás után

A villamosenergia-piacon bekövetkezett legutóbbi jelentős változás kétségkívül a 2008. január 1-jével életbe lépő piacnyitás volt. A piac jelenlegi működését szabályozó törvény, a 2007 folyamán elfogadott, új villamosenergia törvény, a VET² ezzel a dátummal lépett hatályba. Ezzel megtörtént az EU elvárásainak megfelelő, piaci liberalizáció, habár az eredeti határidőhöz képest fél éves csúszással.

3. ábra

Szabadpiaci modell 2008. január 1-jétől

Forrás: A Magyar Energia Hivatal anyagai alapján saját készítés

Az új modell – a lakosság és bizonyos üzleti kisfogyasztók kivételével – minden gazdasági szereplőt kikényszerített a verseny piacra. Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy míg a korábbi modellben bizonyos fogyasztók jogosultak voltak kilépni a verseny piacra, addig az új rendszerben a fogyasztók nagy része kénytelen a verseny piacon boldogulni, és csak egy igen korlátozott kör jogosult a regulált piacon maradni.

Az EU megváltozott terminológiájával összhangban, a korábbi közüzemet nálunk is felváltotta az ún. „egyetemes szolgáltatás”.³ Az egyetemes szolgáltatás keretében az arra jogosult fogyasztók az egyetemes szolgáltatótól vásárolják az áramot. A szolgáltatót szerződéskötési és szolgáltatási kötelezettség terheli. Az árakat a MEH felügyveli, illetve hatóságilag meghatározottak.

A versenypiaci fogyasztók bármely kereskedőtől megvásárolhatják a villamos energiát, vagy akár közvetlenül az erőművekkel is szerződést köthetnek. A gyakorlatban számos kisebb fogyasztó, akinek nincs különösebb tárgyalóereje, megmaradt az eredeti szolgáltatójánál, amely immár mint kereskedő szolgáltatója neki az áramot. Ezeket a felhasználókat az iparágban áteső fogyasztóknak nevezik.

A hatósági áras (szabályozott) és szabadpiaci szegmens arányait piacnyitás előtt és után a 2. ábra mutatja. Az egyetemes szolgáltatás keretein belül elfogyasztott energia arányának 2009-ben bekövetkezett, enyhe növekedése annak köszönhető, hogy január 1-jével a jogosultak körét kiterjesztették: megemelkedett a csatlakozási teljesítményre vonatkozó határérték, és a költségvetési intézmények is jogosulttá váltak.

Mindezen változtatások véghezvitelével Magyarország teljesítette az uniós közösségi jog átvételére vonatkozó kötelezettségeit. Mint korábban már említettük, az átviteli hálózat az állami tulajdonú MVM Csoportba integrált átviteli rendszerirányító, a MAVIR tulajdonában van. Az elosztóhálózatot az elosztótársaságok birtokolják, amelyek ugyan vertikálisan integrált csoportok részeként működnek, ám a jogi szétválasztás kívánalmainak megfelelően: az elosztási tevékenység és a kereskedés, illetve termelés jogilag független egységek kezében van, amelyek között a cégcsoporton belül is „kínai falak” húzódnak. A megtermelt, illetve importált villamos energia jelentős hányada a nagykereskedelemben meghatározó szereppel rendelkező MVM Csoporton keresztül jut el a fogyasztókhoz. Korábban az MVM a privatizált erőművek kapacitásait hosszú távú erőművi megállapodásokkal (HTM) kötötte le. Az EU határozata értelmében azonban ezek a megállapodások burkolt állami támogatást tartalmaztak, ezért fel kellett őket bontani. A megállapodások megszüntetése után az MVM középtávú, termékalapú szerződéseket kötött az erőművek egy részével. Az MVM Csoport azonban még így is olyan jelentős befolyással bír a villamosenergia-piacon, hogy az Energia Hivatal ún. „jelentős piaci erő” határozatban további megkötéseket írt elő számára. Ezek értelmében az MVM nagykereskedő például az egyetemes szolgáltatók ellátására szükséges kapacitás felett rendelkezésére álló kapacitásait aukción köteles értékesíteni, továbbá ársapka-előírást is bevezettek (MEH [2008]).

2.4. A villamosenergia-piaci modell nyitott kérdései

Pár bekezdéssel korábban azt mondtuk, hogy a piacnyitással Magyarország teljesítette az EU elvárásait. Hiba volna azonban azt gondolni, hogy a piaci modell működése immár teljes mértékben zökkenőmentes. Mind a mai napig bizonyos működési nehézségek jellemzik a

³ Az „egyetemes szolgáltatás” az alapvető szolgáltatásokhoz kapcsolódó kifejezés, amely biztosítja mindenki jogát az alapvető szolgáltatásokhoz való tényleges hozzáférésre, és a szolgáltatók számára előírja azok meghatározott feltételeknek megfelelő kínálatát, beleértve a területi lefedettséget és a megfizethető árat is. A hálózatos iparágak szolgáltatásai jellemzően ebbe a kategóriába tartoznak (BACSKÓ–SZTANKÓ [2007]).

piacot, amelyek több forrásból fakadnak. Ezen nehézségek és okaik közül emeljük ki itt az általunk legfontosabbnak tartottakat. A bemutatott problémákon túl, az energiapiacokkal foglalkozó szerzők és szakértők egy része az egész liberalizációs folyamatot elvi síkon támadja⁴, ám ezzel a problematikával itt és most nem kívánunk foglalkozni.

2.4.1. Vagyunk-e akkorák, hogy valódi piac legyünk?

Az igazán hatékony villamosenergia-piac kialakulásának egyik legkomolyabb akadály a piac méretében rejlik. Mindössze egyetlen befolyásos nagykereskedővel és néhány erőművel a magyar villamosenergia-piac nem rendelkezik megfelelő mérettel a hatékony működéshez. Számos tanulmány és cikk leszögezte már, hogy valódi piac kialakulására csak regionális szinten van reális lehetőség.⁵

Aligha kérdéses, hogy egy olyan piacon, ahol csak kisszámú szereplő vesz részt, valódi verseny nehezen alakulhat ki. Márpedig a villamos energia nagykereskedelmi piaca egyelőre igen koncentrált Magyarországon; bár már történt előrelépés azzal, hogy egyre több kereskedő aktivizálódik a versenypiacon. A termelői piacon valamivel jobb a helyzet, a szektor koncentráltasága alacsony (I. MEH [2009], 16. o.), ami elősegítheti a termelői versenyt. Ám a teljes magyar termelés töredéke csupán az európai régióé.⁶ Összességében a magyar piac sem a termelési kapacitásokat, sem az előállított vagy kereskedett volumeneket tekintve nem kellőképpen robusztus ahhoz, hogy önállóan, a régiótól függetlenül módon működjön.

Valóban önálló piac nem is lehetséges az európai villamosenergia-rendszerek egyre intenzívebb integrációja miatt. Magyarország áram tekintetében nettó importőr, a felhasznált villamos energia évről évre meghaladja a hazai termelést. Emellett az importkitettségek nem csupán a végső energiafogyasztásra érvényes, hiszen a hazai erőművek által felhasznált primer energiaforrások tekintetében jóval intenzívebb importfüggés jellemző.

További tényező az ellátásbiztonság, amely gyakorlatilag nem valósítható meg csupán nemzeti keretek között. Habár az uniós szabályozás nemzeti hatáskörbe utalja az ellátásbiztonság megvalósításának feladatát és felelősségét, az áram fizikai sajátosságai következtében (pl. nem tárolható) igen nagy jelentősége van a nemzetközi együttműködésnek. Aligha véletlen, hogy a szabályozó hatóságok és rendszerirányítók egyre szorosabb együttműködése jellemzi az egész európai régiót.

2.4.2. A transzparencia és a magyar áramtőzsde

A fentiekén túl komoly nehézségeket okoz a villamosenergia-piacon a jól átlátható, transzparens referenciaárak hiánya. Ez már részben a cikk második részéhez, az áramárakhoz kapcsolódik, de – tekintettel arra, hogy ezt mi alapvetően a piaci modell sajátosságának tekintjük – itt is foglalkozunk a kérdéssel. A problémát számos forrás hangsúlyozza (lásd például *Kaderják* [2009]), mert igen jelentős hatással van úgy az egyetemes szolgáltatásra,

4 Pl. JÁROSI [2007]

5 L. MVM [2008], KADERJÁK [2009]

6 Az arányok érzékeltetésére: 2007-ben az IEA adatai alapján a teljes villamosenergia-termelés 39 960 GWh volt Magyarországon, ezzel szemben a közép-kelet-európai régióé 460 255 GWh, míg Európáé 3 600 524 GWh (<http://www.iea.org/stats/index.asp>).

mint a szabad piacra. A transzparenciahiányból fakadó alulinformáltság azzal jár, hogy a természetszerűleg jobban informált termelők és kereskedők magasabb árakat tudnak érvényesíteni a kevesebb információval rendelkező vevőkkel szemben. Mostanáig általában külföldi energiatőzsdék – jellemzően a lipcsei EEX/EPEX Spot tőzsde – zsinórárait alkalmazták referenciaárként, emellett a nagykereskedő aukcióin kialakuló árak is egyfajta jelzéseként működtek. Ezen a területen a közelmúltban előremutató lépések történtek: egyrészt a cseh energiatőzsdén (PXE) kezdetét vette a magyar spottermék kereskedése, másrészt 2010. július 21-én elindult a MAVIR által működtetett, magyar energiatőzsde.

Az áramtőzsdéket Európában az uniós integráció hívta életre. Legsikeresebb képviselői a skandináv Nordpool és a német EEX. Habár a nagykereskedelem helyszínei, így hatásaik a végfogyasztói árakra csupán áttételesen foghatók meg, mégis igen jelentős szerepet játszhattak a piac zökkenőmentes működésében, így például abban, hogy transzparens referenciaárakat biztosítsanak a gazdasági szereplőknek. Ezen árjelzések léte életbevágóan fontos mind a szabályozott, mind a versenypiaci szegmensben. A villamosenergia-tőzsdék másik jelentősége a megfelelő piaci likviditás és (kínálati) rugalmasság biztosításában rejlik. Mivel a villamos energia gyakorlatilag nem, illetve csak igen kis mennyiségben és nehézkesen tárolható, ezért a szükséges mennyiség rugalmas rendelkezésre állása elengedhetetlen. Ezek a kereskedési platformok nagymértékben elősegítik a rövid távú optimalizálást és kiegyensúlyozást, hatékonyabbá és rugalmasabbá téve a beszerzést, ami a nagykereskedelmi árakon keresztül a végfogyasztói árakat is mérsékelheti. A rövid távú kiegyensúlyozáson túl, hosszabb távon a kockázatkezelés is lehetővé válik a tőzsdéken, a derivatív termékek forgalmazásán keresztül.

Az említett előnyök tényleges kiaknázhatósága azonban attól függ, hogy van-e hatékonyan működő villamosenergia-tőzsde egy országban vagy régióban. Pillanatnyilag a közép-kelet-európai régió minden állama törekszik arra, hogy ő vehesse meg egy regionális áramtőzsde alapjait. Ennek következtében működik áramtőzsde például Ausztriában (EXAA), Csehországban (PXE, OTE), Szlovákiában (ISOT), Lengyelországban (PolPX), Szlovéniában (BSP), Romániában (OPCOM). Azonban ezek a tőzsdék egyelőre mind gyerekcipőben járnak a sikeres nyugat-európai példákhoz képest, úgy a fogyasztáshoz viszonyított kereskedési mennyiséget, mint az aktív tőzsdei tagokat tekintve. A régióban viszonylag sikeres csoportot képvisel a román tőzsde, valamint a cseh és szlovák kontraktusokat forgalmazó OTE.

A magyar áramtőzsde, a HUPX másnapi, fizikai teljesítésű termék kereskedésével indult. A kezdet óta eltelt időszak sikeresnek nevezhető. 2010 végéig összesen 22 vállalkozás regisztrált a tőzsdére, amelyek között a magyar villamosenergia-kereskedők és -termelők mellett számos külföldi kereskedő is megtalálható. A tőzsde minden napra képes volt érvényes referenciaárat szolgáltatni, sőt több mint 400 GWh forgalmat produkált.⁷

A HUPX-en kialakuló árak számításaink szerint nagyjából 80%-ban korrelálnak a lipcsei, illetve a régiós tőzsdék hasonló termékeinek áraival.⁸ A legerősebb korreláció osztrák,

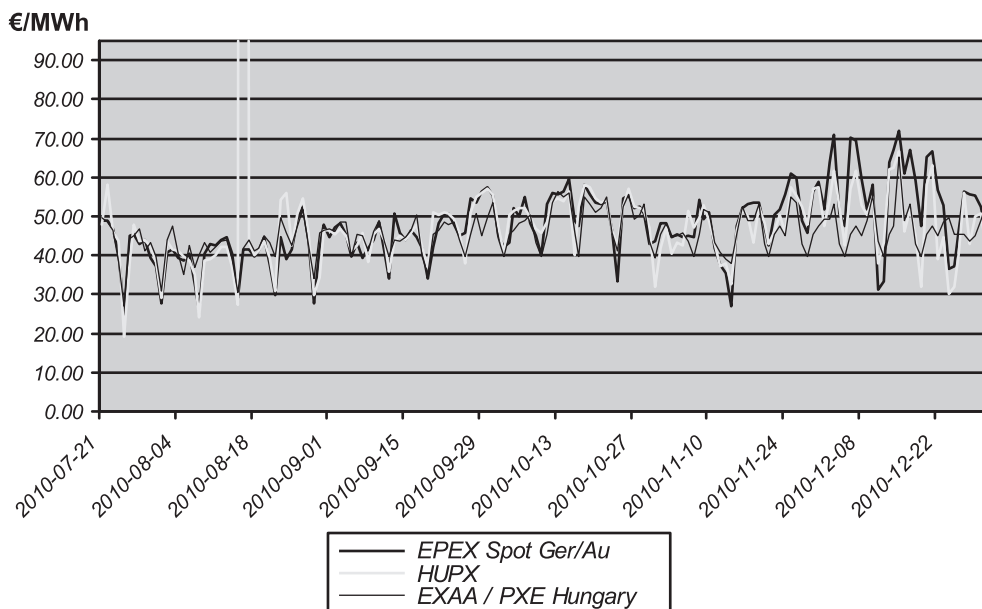
⁷ Ez az azonos időszak nettó országos áramfogyasztásának mintegy 2,5 százalékával egyezik meg, és jelenleg növekvő tendenciát mutat: december hónapra már 4 százalék körüli arányt képvisel.

⁸ Az EEX/EPEX Spot árainak vizsgálatát az indokolja, hogy a jelen magyar szabályozás ezt az adatot alkalmazza referenciaárként. A régiós tőzsdék közül az osztrák EXAA német–ausztriai szállítású terméke, a PXE-n kereskedett magyar termék, a cseh OTE által market coupling keretében működtetett másnapi piacon kialakuló cseh és szlovákiai szállítású termékek, valamint a lengyel PolPX áraival hasonlítottuk össze a HUPX-en kialakult napi árakat. Minden esetben a másnapi zsinórtermék napi átlagárát alkalmaztuk.

német, valamint cseh és szlovák viszonylatban mutatkozott. Figyelemre méltó, hogy ezeknél határozottan gyengébb a kapcsolat a PXE-n kereskedett magyar termék árával. Ennek okát abban látjuk, hogy egyfelől a két termék nem teljesen azonos, mivel a PXE nem fizikai szállítású termékkel kereskedik, másfelől a cseh tőzsde magyar szekciója nagymértékben illikvid, így valódi keresletet és kínálatot tükröző ár nem tud kialakulni.⁹

4. ábra

A zsinórtermék ára három tőzsdén a HUPX indulása óta

Forrás: tőzsdei honlapokon publikált, historikus áradatok

Összegezve: az eddigi fejlemények alapján a HUPX ígéretes lehetőségeket hordoz magában. Jelenleg a dinamikus bővülés irányába halad, a cég nyilatkozatai szerint további termékek bevezetését tervezik, így például derivatív termékek és napon belüli piac elindítását. Ez a dinamikus kezdet mindenképpen azt jelzi, hogy egy magyar termékekkel kereskedő tőzsdére nem csupán elméleti szükség van a pár bekezdéssel korábban említett megfontolások miatt, hanem magának a piacnak is van rá igénye. A tőzsde indulását mindenképpen örvendetes eseménynek tartjuk mind a piaci transzparencia szempontjából, mind amiatt a kedvező hatása miatt, amely a piaci rugalmasság javításán keresztül egy hatékonyabb piac kialakulását segítheti elő.

Természetesen kulcsfontosságú kérdés, hogy a jelenleg tapasztalható bővülés meddig folytatódik, és mekkora piaci részesedést fog elérni a kereskedett mennyiség. A vonatkozó

⁹ Július 21-e óta mindössze 28 napon történt tényleges kereskedés magyar kontraktusokkal, összesen 2868 MWh mennyiségben (a magyar szekciót a PXE számára működtető, osztrák EXAA honlapján publikált, historikus adatok szerint).

nyilatkozatok 10% körüli célt tűznek ki. Ez a célkitűzés a régióban jellemző értékek tükrében reális lehet.¹⁰ Mindemellett kérdéses – az előző pontra visszautalva –, hogy a régióban mennyire indokolt a nemzeti alapon működtetett tőzsdék létezése. Mivel önmagukban az egyes nemzeti piacok sem igazán hatékonyak, valószínűsíthető, hogy egy regionális energiatőzsde sikeresebb lenne. Az integrációs törekvések még a közép-kelet-európai tőzsdénél egy nagyságrenddel sikeresebb, német tőzsde esetében is megjelentek, így például a francia áramtőzsdével való egyesülés. Emellett a régióban is megfigyelhetők hasonló jelek: például Csehország és Szlovákia már megvalósította a másnapi kereskedés összehangolását az ún. „market coupling” (villamosenergia-piacok összekapcsolása) keretében. A HUPX esetében már az üzemeltetési platformválasztás (EPEX Spot) is arra utal, hogy a tőzsde vezetősége vélhetőleg nyugati irányú integrációban gondolkozik. Ezzel fennáll a lehetősége annak, hogy egy nyugat-európai csoporthoz csatlakozva, Magyarország egyfajta kapuként kapcsolja össze a régió más piacait, és egy régiós együttműködés aktív tagja legyen.

2.4.3. A gazdasági szereplők ellenállása és passzivitása a versenypiaci működéssel szemben

Magyarországon a szabadpiaci működés mesterségesen, az iparágra felülről ráerőltetve jött létre, így a résztvevők számára változó mértékben bár, de mind a mai napig idegen. A piacnyitás a fogyasztók igen nagy hányadát – a többirányú információszolgáltatás ellenére is – meglepetésként érte. Egy versenypiacon a boldoguláshoz új típusú mentalitás szükséges. Jellemzően a nagyfogyasztók, a jelentős tárgyalóerővel rendelkező gazdasági szereplők azok, akik tudatosan és proaktívan viselkedtek-viselkednek a villamosenergia-piacon. Ezek a cégek már korábban, a kettős piac idején kiléptek az energiapiacra, megismerkedtek a lehetőségekkel, tapasztalatot szereztek. A kisebb fogyasztókra azonban a mai napig sem jellemző ez a fajta hozzáállás. A kis- és középvállalkozások, valamint a költségvetési/állami intézmények, amíg lehetett, egyszerűen megmaradtak a közüzem keretei között, és csak a 2008 eleji változások kényszerítették őket váltásra. Ekkor is zömükben áteső fogyasztók lettek, vagyis nem használják ki a lehetőséget a feltételek aktív újratárgyalására, csupán elfogadják a korábbi kereskedőjük által kínált, új feltételeket.

Elmondható az is, hogy a szabadpiac még nem nyújt igazán vonzó lehetőségeket ezen felhasználók számára. Egy átlagos fogyasztó általában két dolgot vár el az árammal kapcsolatban: alacsony árakat és egyszerű, jól átlátható feltételeket. A kisfogyasztók számára azonban – ellentétben a gázszektorral – az árampiacon egyelőre senki sem ajánl jelentősen jobb feltételeket, mint az egyetemes szolgáltatás.¹¹ A háztartási- és kisfogyasztók mentalitását, a rendszer működésére vonatkozó ismereteinek a hiányát jól jellemzi az a közfelháborodás, ami az energiaszámlák részletesebbé válását követte. Noha a szolgáltató számára fizetendő összeg egyidejűleg nem változott, csupán részletesen feltüntették a számlán az egyes árelemeket, az a tény, hogy az energia ára különféle „fura nevű” és „igazságtalan” rendszerhasználati díjakat tartalmaz, komoly sokkot okozott.

¹⁰ Például az OPCOM rendre 15% feletti arányt publikál a havi jelentéseiben.

¹¹ Üdítő, ám egyelőre nem jelentős hatású kivétel képez a Magyar Telekom ajánlata, amely a vállalatcsoport szolgáltatásainak igénybe vétele esetén kedvezőbb árú villamosenergia-szolgáltatás igénylését teszi lehetővé.

Elméletiekben lehetséges volna bizonyos értelemben vett verseny az egyetemes szolgáltatás piacán is, habár ez korlátozott volna abból a szempontból, hogy az árakat a hivatal (illetve a jelen állás szerint a kormány) felügyeli. Am elképzelhető verseny a kiszolgálás feltételeiben is, például a gyors és egyszerű ügyintézésben vagy a szolgáltatás minőségében, ami az átlagos kifizető elvárásainak egyik sarkalatos pontja. Egyelőre azonban az egyetemes szolgáltatási engedéllyel rendelkező társaságok közül egy sem kíván a többiek területén terjeszkedni. A másik oldalt tekintve: a versenypiaci kereskedők sem kívánnak a kifizetőiért versenyezni.

Aligha vitatható, hogy a gazdasági szereplők alulinformáltsága és vonakodása egy piaci viselkedésmódtól, a ragaszkodás a jól bevált és kényelmes közüzemi rendszerhez súlyosan visszavetheti a piaci modell működését és hatékonyságát. A felkészületlenség például kézzelfogható problémákat okozott a közintézmények körében, amelyeket az új VET 2008-ban kikényszerített a szabadpiacra. Olyannyira, hogy aztán 2009-ben – a jogosult fogyasztók körének eredetileg tervezett szűkítése helyett – inkább további felhasználókra is kiterjesztették az egyetemes szolgáltatás hatókörét, többek között a közszéféra intézményeire.

2.4.4. Stabil szabályozási környezet

A stabil és kiszámítható szabályozási környezet megléte alapvető fontosságú az iparágban. Az elmúlt évtizedben a szabályok állandó változása jellemezte a villamosenergia-piacot. A gazdaság szereplői, különösen a befektetők nem szívesen hoznak hosszú távú döntéseket ilyen körülmények között, holott a villamosenergia-iparban a beruházási döntések kimondottan hosszú távra szólnak. Ez a szűkös beruházások elmaradását, késését, illetve elégtelen voltát okozza, közvetett módon hatva vissza az árakra, amennyiben folyamatosan növekszik az elavult vagy elavuló technológiával termelt, jellemzően drágább áram részaránya. Hasonlóképpen a hálózati fejlesztések elmaradása is költségnövelő tétel, elegendő például a hálózati veszteség növekedésére (vagy legalábbis a csökkenés elmaradására) gondolni.

Külön kiemelendő itt az iparágra kivetett különadó témaköre, amelynek ugyan nincs közvetlen hatása az árra, de megítélésünk szerint várhatóan jelentősen rontja az iparágra jellemző, külföldi tulajdonosok beruházási kedvét. Ez pedig egy olyan iparágban, ahol minden beruházás igen hosszú távra szól, különösen káros hatású lehet.

3. A VILLAMOSENERGIA-ÁR ELEMEI

A villamosenergia-piaci környezet áttekintése után rátérünk a már megismert körülmények között kialakuló áram áralakulásának a vizsgálatára. Az első és legfontosabb kérdés: mi is pontosan a villamosenergia ára? Ha egy pillantást vetünk a szolgáltatótól érkező számlára, látjuk, hogy a végső ár több érdekes elnevezésű és rejtélyes tartalmú tételből tevődik össze. A következőkben röviden összefoglaljuk az egyes árelemek tartalmát és azok jellemzőit.

Az áram végfelhasználói ára jelenleg a következő tételeket tartalmazza:

1. Rendszerhasználati díjak
2. Villamosenergia termékár
3. Egyéb pénzeszközök
4. Adók

A továbbiakban az első három kategóriára összpontosítunk, az adók kérdésével most nem kívánunk foglalkozni.

3.1. Rendszerhasználati díjak

A rendszerhasználati díjakat a villamosenergia-iparban és a vonatkozó szakirodalomban gyakran csak RHD rövidítéssel emlegetik. A rendszerhasználati díjak elkülönítésének oka a szabad hozzáférési modellben rejlik. Ebben a modellben minden villamos energiát használó gazdasági szereplőnek joga van használni a hálózatot, függetlenül attól, hogy ki a hálózat tulajdonosa, és kitől vette az áramot a felhasználó. Ezért cserébe a fogyasztó fizet a hálózat tulajdonosának, aki karbantartja, üzemelteti és fejleszti azt. Az átviteli hálózat használata után az átviteli rendszerirányító (MAVIR), az elosztóhálózat után a megfelelő elosztótársaság kapja a díjakat.

A rendszerhasználati díjai központilag meghatározott, regulált árak, amelyeket az energetikáért felelős minisztérium¹² hirdet ki rendelet formájában. A rendszerhasználati díjak célja fedezni a hálózat üzemeltetésének és fejlesztésének a költségeit, túlnyomó többségük a fogyasztással arányos. Megállapításuk négyéves ciklusokban történik, amelyek során a ciklus első évét megelőzően a Magyar Energia Hivatal egy átfogó költség- és eszközfelülvizsgálatot végez el a társaságoknál, amelynek során az egyes tételek indokolt voltát értékelik. A figyelembe vett költségek fő tételei a működési költségek, az amortizáció, a tőkeköltség és a hálózati veszteség. A ciklus első évének díjait ennek eredményeként alakítják ki, majd a további három évben egy előre meghirdetett módszertan szerint indexálják őket. A jelenlegi ciklus 2009-ben indult.

A módszertan alapelve a legalacsonyabb költségre törekvés, amelynek értelmében az ármegállapítási módszertan a hatékonyság folyamatos javítására igyekszik ösztönözni az elosztótársaságokat. Ennek több eszköze is van, például a szolgáltatások minőségének romlása esetén büntető korrekciós tételeket alkalmaznak a rendszerhasználati díjak éves indexálása során. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a társaságok nem teljesítik a minőségi mutatók elvárt szintjét, az előre meghatározott módszertan alapján a hivatal alacsonyabb elismert költséget hagy jóvá, így a kihirdetett elosztói díj is alacsonyabb lesz.

Külön kiemelendő, hogy ebben a rendszerben az elismert tőkeköltség központilag meghatározott és garantált. A saját tőke elismert költsége a jelen szabályozási ciklusban 8,9%. Igen érdekes és vizsgálendő kérdés, hogy ez a tőkeköltség mennyiben reális, hiszen a vállalatok tőkeköltségének meghatározása neuralgikus pont. Ugyanakkor csupán nagyon sok primer és szekunder adat megszerzése, megtisztítása, rendszerezése után lehet erre megfelelő becslést adni. Ezért ez a kérdés további kutatások témája lesz.

3.2. Termékár

A termékár a villamos energiának mint terméknek az ára. Bemutatása során el kell különítenünk az áramnak az egyetemes szolgáltatásban érvényesülő árát a szabadpiaci ártól.

Az egyetemes szolgáltatásban a szabályozó hatóság által meghatározott árazási struktúra érvényesül. Ez egy ún. piaci alapú árból és egy árrésből tevődik össze. A piaci alapú árat a

¹² Ez jelenleg a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium.

Magyar Energia Hivatalnak kell jóváhagynia, és szabály szerint egy piaci benchmark áron alapul, amely a német energiatőzsde (EEX, Lipcse) és az MVM aukciós villamosenergia-árakat használja fel. Az alkalmazható árréshez szintén a MEH jóváhagyása szükséges. Természetesen – a beszerzési árak folyamatos változása miatt – az árváltoztatási kérelmek beadásakor az egyetemes szolgáltatók még nem képesek pontosan megállapítani a kialakuló árrést. Ezért az év során az árrés a villamosenergia-szektorban egy feltételezett összeg. Az év végével a hivatal áttekinti a ténylegesen beszedett árréstömeget. Amennyiben a szolgáltató túllépte a megengedett összeget, a hivatal kötelezi a fogyasztóknak való visszatérítésre.¹³

A másik szegmensben, a versenypiacon az értékesített villamos energia ára a felek tárgyalóerejétől és megállapodásától függ, nincsen adminisztratív korlátozó tényezője. Itt a vevők bármely kereskedővel szerződhetnek, részt vehetnek a nagykereskedő aukcióin, vagy közvetlenül az erőművektől is vásárolhatnak, bár ez utóbbi nem jellemző. Míg az egyetemes szolgáltatásra a sztenderd termékek sztenderd feltételekkel való árusítása a jellemző, addig a szabadpiaci termékek sok esetben jóval összetettebbek, egyedi fogyasztási profil is összeállítható, leköthető.

A villamos energia árát jelentősen befolyásolja egy különleges beszerzési komponens: a kötelező átvétel, közkeletű rövidítéssel a KÁT. A kötelező átvétel egy eredetileg a megújuló energia felhasználásával történő termelés ösztönzésére kialakított eszköz. Az ilyen technológiát alkalmazó erőműveknek a hivatalnál kell kérvényezniük a KÁT-körbe való felvételüket. Ekkor a MEH megállapítja, hogy milyen időtávon mekkora volumenű villamos energiát adhat el az erőmű támogatott áron. A kereskedők (ideértve az egyetemes szolgáltatókat is) a fogyasztás arányában kötelesek átvenni ezt az energiát, méghozzá a hivatal által megállapított, az átlagos piaci árnál magasabb áron.

A KÁT-rendszer hatása az egyetemes szolgáltatási szegmensben jelentkezik egyértelműbben, hiszen ott a hatóságilag megállapított beszerzési ár részét képezi. Fontos látni, hogy az egyes egyetemes szolgáltatók – jelenleg 6 társaság – árai az eltérő beszerzési árak (például a KÁT) és a megengedett árrés esetleges eltérései miatt különbözőek lehetnek. Természetesen a kötelező átvétel hatással van a szabadpiaci árakra is, ám mivel itt nincsen regulált árelem, a kereskedőn múlik, hogy milyen árakat tud érvényesíteni a vevőivel szemben az ártárgyaláson.

3.3. Egyéb elemek

Az egyéb tételek jelenleg két ún. pénzügyi eszközt tartalmaznak. Ezek valamennyi fogyasztó számára központilag meghatározott elemei az áram árának. Habár ezen eszközök egyike sem képviseli a villamos energia árának jelentős hányadát¹⁴, mindkettő folyamatos támadási felületet biztosít a szakma és a napi sajtó számára.

Az első a közkeletű „szénfillér” néven ismert szénipari szerkezetátalakítási támogatás. Ez az ideiglenes eszköz fedezi – átmenetileg – egy kevésbé hatékony termelési megoldás, a Vértesi Erőmű egyik bányájának fájdalommentes kivezetését a termelésből. A tervek szerint

¹³ 2010-ben azonban a villamosenergia-árak befagyasztásával jó esély nyílt arra, hogy a kereskedők által elért árrés kevesebb legyen, mint a hatóságilag engedélyezett.

¹⁴ Nagyjából a lakossági fogyasztói ár 1%-át teszik ki.

az év végével ez az árelem megszűnik. A tétel jogosultsága ugyanakkor gazdaságilag erősen megkérdőjelezhető, hiszen az erőmű (Vértess Zrt.) jelenleg felszámolás alatt áll. Azonban – még ha a Vértessi Erőmű működése zökkenőmentes lenne is –, felmerülne a kérdés, hogy miért indokolt külön árelem formájában támogatni egy kevésbé hatékony termelési forma megszűntetését.

A második eszköz a kedvezményes áru villamosenergia-támogatás, ami a villamosenergia-ipari dolgozók és nyugdíjasok kedvezményes áramvásárlási tarifájának a fedezetét szolgálja. A korábbi évek során C tarifaként szerepelt a minden háztartási fogyasztó számára elérhető A és B tarifák mellett. Ezzel az árelemmel kapcsolatban is feltehető az iménti kérdés: milyen gazdaságilag elfogadható érv támasztja alá annak az indokolt vagy igazságos voltát, hogy az összes fogyasztóra közvetlenül kiterhelik ezt az összeget?

3.4. A villamosenergia-árakkal kapcsolatos dilemmák és fejlemények

Jelenleg az árakkal kapcsolatos legfőbb diskurzus a „túl magasak a villamosenergia-árak” állítás körül zajlik. A piacnyitást megelőzően jellemző volt egy széles körben elterjedt vélekedés: az, hogy a liberalizáció gyorsan elhozza majd az olcsó villamos energia korát. Ezzel szemben kiderült, hogy korántsem ez a helyzet, sőt az áram ára gyors növekedésnek indult. Hasonlóképp általános meggyőződéssé vált, hogy a régióban a magyar villamosenergia-árak a legmagasabbak. Az Eurostat vonatkozó jelentései (Eurostat [2010a], [2010b]) valóban alátámasztják, hogy a PPS-alapon számított árak nálunk a legmagasabbak az EU-ban.¹⁵

Am ahhoz, hogy megértsük, mi áll ennek a hátterében, a villamos energia árát meghatározó tényezőket kell megvizsgálnunk. Ezek a termelés költségei, a primer energiahordozók és a külföldről vásárolt villamos energia importára (ideértve a határkeresztesztő kapacitások díját is), a hálózathoz kapcsolódó költségek, egyéb árelemek (pl. a már említett KÁT), az értékesítési lánc egyes pontjain álló társaságok által érvényesített árrés, valamint az adózás. A kimondott elvek szintjén a rendszerváltás óta folyamatosan célkitűzés az olcsó energia biztosítása a gazdaság számára. A kérdés csupán az, hogy a ténylegesen meghozott döntések mennyiben segítik ezt elő. A továbbiakban néhány – általunk különösen fontosnak tartott – kérdést mutatunk be.

3.4.1. A termelési és az elosztási tevékenység költségei

Az előállítás költségét alapvetően a technológia és a termelői szektor tulajdonságai határozzák meg. Az elmúlt évtizedben a hálózatba és az energiatermelésbe fektetett beruházások mértéke elmaradt a szükségéstől. Ennek következtében a termelés hatásfoka a lehetségesnél rosszabb, költségei magasabbak, a hálózaton pedig nagyobb a veszteség. Természetesen az előállítási költségek között a felhasznált primer energiaforrás beszerzési ára is kulcsszerepet játszik, azonban ennek az elemzése olyan messzire vezetne, hogy ezzel most nem kívánunk foglalkozni.

Az elosztóhálózatokkal és a termelési kapacitásokkal kapcsolatos, egyik fő problémakört a tulajdonosi struktúra jelenti. Eredetileg a privatizáció céljai között szerepelt olyan

15 A PPS itt a Purchasing Power Standard, vagyis az Eurostat által alkalmazott, európai vásárlóerő-egység rövidítése.

tőkeerős szakmai vállalatok bevonása, amelyek aztán a stabil pénzügyi háttér és az iparra vonatkozó szaktudás birtokában hatékony és gondos gazdái lehetnek a hálózatnak és az erőműveknek.

Am a jelek szerint az Európa-szerte az elosztó hálózatot birtokló, nagy magánbefektetők számos esetben nem különösebben érdekeltek a jelentős hálózati fejlesztésekben. A helyzet a rendelkezésre álló erőművek esetében is hasonló. Mivel a hálózat, mint az alapvető infrastruktúra része, az egész gazdaság szempontjából kritikus, aligha kérdéses, hogy komoly kockázatot jelentene, ha az állam teljes mértékben egyéni profitcélokat követő cégekre bízna a fejlesztéssel kapcsolatos döntéseket. Életbevágó kérdés tehát, hogy a szabályozó hatóságnak – amely az államot képviseli az egész nemzetgazdaságot alapvetően érintő területen – milyen és mennyire hatékony eszközökkel rendelkezik a fenti vállalatok beruházási döntéseinek befolyásolására.

Külön vizsgálatot érdemelne, hogy mivel ösztönözhetők ezek a cégek a gazdaság szempontjából optimális döntések meghozatalára, illetve a központilag meghatározott tőkeköltség, a hálózatfejlesztési hozzájárulás és rendszerhasználati díjak vajon milyen hatással vannak ezen döntésekre; ám ez nem témája ennek a cikknek.

Az előzőeken kívül árnövelő tényező a nem elégséges határkeresztező kapacitás is. Ez nem csupán Magyarország számára jelent problémát, hanem a környező országoknak is. Az elégtelen kapacitások következtében az azokért fizetendő ár is magasabb. Ez értelemszerűen drágítja az importált villamos energia beszerzését. A határkeresztező kapacitások és az importforrások árának kérdése is a már említett, regionálisan hatékony energiapiacok felvetését erősíti.

3.4.2. A KÁT-probléma

Ha egy lépést eltávolodunk a termelés és elosztás témájától, és rátérünk a végfogyasztói árak elemeire, több kérdés is számat tarthat az érdeklődésünkre. Az ún. pénzügyi eszközökkel kapcsolatos fenntartásokat már kifejtettük az egyes árelemek bemutatásakor. Ott nem részleteztük azonban a kötelező átvétellel kapcsolatos problémák kérdéskörét. Ez igen komoly hatással van az egyetemes szolgáltatásban érvényesülő árakra¹⁶: a Magyar Energia Hivatal legutóbbi vonatkozó publikációja (MEH [2010b]) szerint a támogatás 2009-ben 11,4 HUF/kWh volt minden – a KÁT keretében megtermelt – egység után. Összehasonlítás végett: ezzel szemben az ugyanezen időszakban alkalmazott, piaci benchmark ár 15,6 HUF/kWh, a teljes nettó végfogyasztói ár 35 HUF/kWh volt, az egyetemes szolgáltatásban számlázott árra való teljes hatás pedig 2,7–3,9 HUF/kWh között mozgott.¹⁷

A kötelező átvétel tehát igen komoly áremelkedést generál. A kérdés az, hogy indokolható-e ennek az árfelhajtó hatásnak a vállalása. A KÁT-rendszer kialakítása mögött meghúzódó, eredeti cél a megújuló forrásból történő villamosenergia-termelés ösztönzése és támogatása volt. Ugyanakkor 2009-ben a teljes KÁT-kassza 70%-a (78,9 milliárd forint) kapcsolatosan termelő erőművekhez került, miközben a megújuló technológiákat alkalmazó

¹⁶ Természetesen a szabadpiaci árakat is befolyásolja, ám mivel az árazási szerkezet az egyetemes szolgáltatásban viszonylag könnyen áttekinthető, és jóval több adat publikus, ezért az egyetemes szolgáltatáson keresztül mutatjuk be a kérdést.

¹⁷ A végfelhasználói árak eltérőek a négy egyetemes szolgáltatónál, tekintve, hogy az átveendő energia mennyisége eltér az egyes területeken. Míg a piaci benchmark és az árrés egységes, addig a KÁT-hatás eltérő lehet.

termelés nem növekszik az elvárásoknak megfelelően. Ugyanakkor a kapcsolt termelés a leghatékonyabb technológiák közé tartozik Magyarországon, tehát a támogatása közgazdaságilag sem igazán indokolt.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Érvelésünk alapján világosan látható, hogy a villamos energia árát a piaci modell alapvetően befolyásolja. Számos lépés történt egy versenypiaci alapon működő villamosenergia-szektor irányába, azonban a piac működése még korántsem zökkenőmentes, és nem teljesült az egyik legfőbb elvárás, a gyors árzuhanás sem. Az uniós kritériumok formailag teljesülnek, az árak a szektor szabadpiaci szegmensében liberalizáltak, míg az egyetemes szolgáltatásban hatósági kontroll alatt állnak.

Az eddigi kutatásokból adódó következtetéseinket és javaslatainkat, a cikk szerkezetének megfelelően, két csoportra bontva mutatjuk be.

4.1. *A piaci környezet és az ahhoz kapcsolódó kérdések*

Mi hiányzik a hatékony piac kialakításához, amelynek az eredményeképpen versenyképes árak érvényesülhetnek a rendszerben? A jelen gazdasági viszonyok között, az uniós kereteket is figyelembe véve, az állam legfontosabb és talán legsürgetőbb feladata egy kiszámítható szabályozási környezet kialakítása, az alapelvek lefektetése hosszú távra.

Ezzel összefüggésben szintén alapvető fontosságú, hogy a kialakított szabályozási környezet a szakmai beruházók számára vonzó feltételeket teremtsen. Ahogy korábban már említettük, a termelés és hálózatfejlesztés terén sok teendő lenne, erre pedig az államnak jelenleg nincsenek szabad tartalékai. A termelőkapacitásokat és a hálózati fejlesztéseket érintő beruházások élénkítése egyaránt kulcsfontosságú az egész gazdaság szempontjából. Az iparág tulajdonosi struktúrájának átalakítása jelenleg nem reális alternatíva, ezért a meglévő viszonyok között kell megoldásokat találni. Hosszú távon olcsó áram csak akkor lesz elérhető a gazdaság számára, ha most megteremtjük ennek a feltételeit.

Ha a látszat olykor azt is sugallja, hogy ezek a hosszú távú döntésekre kiható feladatok ráérnek „még egy kicsit”, amíg a rövid távú kérdéseket megoldjuk, a valóságban nem így van. Szeretnénk kiemelni, hogy az imént említett célok elérésének alapvető feltétele egy átgondolt, mind a szakma, mind a politikai döntéshozók által elfogadott és hosszú távon betartott stratégia, egyszersmind az annak megvalósítását elősegítő szabályozási környezet, amelynek keretein belül a kialakított rendszer beérhet, és hatékonyan működhet.

A kialakított modell mielőbbi hatékony működése érdekében úgy véljük, a piaci hatékonyság és egy valóban versenypiacként működő villamosenergia-szektor elősegítése érdekében hasznos lenne a szabályozást úgy kialakítani, hogy ösztönözze a versenyt az egyetemes szolgáltatási szegmensben is. Ehhez szükséges volna, hogy több szolgáltató is nyújtson ilyen szolgáltatást az ország minden pontján. Mivel az egyetemes szolgáltatásban hatósági árazás érvényesül, ami kevésbé rugalmas, mint a versenypiaci ár (bár nem független ez sem a szolgáltatók döntéseitől és teljesítményétől), a verseny az árazási kérdések mellett megnyilvánulhat például a fogyasztói kiszolgálás minőségében is.

A hatékony versenypiac kialakításának további feltétele a fogyasztói tudatosság emelése. Ez szükséges ahhoz, hogy a fogyasztók aktívan keressék a számukra előnyösebb megoldásokat, és éljenek is azokkal. Hasonló célzott kommunikáció, mint ami például az energiatakarékos háztartási gépek, illetve a korszerű fűtési rendszerek esetében bevált, alkalmazható ezen a területen is.

4.2. Az árrendszer és az ahhoz kapcsolódó kérdések

Közvetlenül az árakra vonatkozóan három észrevételt kívánunk tenni. Az első, viszonylag rövid időn belül megoldandó feladat a nehezen finanszírozható és számos sebből vérző, kötelező átvételi rendszer átalakítása. Ennek megoldási módjáról jelenleg élénk vita folyik, annak köszönhetően, hogy az eddigi szabályozás január elsejével változik, a támogatást pedig elvileg fokozatosan kivetik.

Második észrevételünk a szabályozott (hatósági) áras szolgáltatásokban alkalmazott árakra vonatkozik. Véleményünk szerint ezeket nem szabad jelentősen és tartósan eltéríteni a gazdaságilag indokolttól, bármekkora rövid távú politikai előnye lehet egy ilyen lépésnek. A villamosenergia-ár elemeinek áttekintésével jól látható, hogy a liberalizáció ellenére is számos ponton közvetlen vagy közvetett hatósági befolyás érvényesül az árak felett. Ez önmagában még nem feltétlenül okoz elvi problémát, hiszen a gazdaság számára kulcsfontosságú termék – és egyben szolgáltatás – áráról van szó, amelynek az alakulását csak korlátozott mértékben lehet a különféle profitorientált vállalatok között kialakuló erőviszonyokra bízni. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ha a fogyasztók nem az általuk elfogyasztott energia tényleges árával szembesülnek – vagyis azzal, amibe belekerül annak az előállítás, beszerzése és szállítása –, hanem mesterségesen eltérített árakkal, akkor nem lesznek képesek megfelelően kalkulálni ezzel az információval. Ez az energiafelhasználási döntések tekintetében is torzított döntésekhez vezet. Ezért bármennyire népszerű is az alacsony árakra való törekvés, nem szabad elfelejteni, hogy a célnak alapvetően nem önmagában az alacsony, hanem a versenyképes és valós információtartalmat hordozó árak elérésének kell lennie. Ha a végfogyasztót meg is kíméljük attól, hogy szembesüljön a felhasznált energia valódi árával, azzal még makrogazdasági szinten nem kerülhető el annak a megfizetése, miközben a valóban olcsó áram lehetőségét sokkal inkább a megfelelő infrastruktúra megteremtésével lehet valóra váltani.

A harmadik észrevételt szintén a szabályozott árak témakörében tesszük: a jövőre nézve megfontolandónak tartjuk a magyar villamosenergia-tőzsdén kialakuló árak alkalmazását az egyetemes szolgáltatás árkalkulációjában. Mivel a HUPX rövid idő alatt is képes volt stabil, dinamikusan bővülő forgalmat generálni, és a magyar piacra specifikus, reális árjelzéssel szolgálni, ezért indokolt volna ezt az adatot is alkalmazni a villamosenergia-aukciókon kialakult árak és a lipcei tőzsde árindexe mellett. A német árindex megtartása a módszertanban indokolt abból a szempontból, hogy a szolgáltatók importbeszerzéseit reprezentálja a kalkulációban. Az aukciós árak viszont nem annyira a valós piaci beszerzés árát tükrözik, hanem egyfajta várakozást jelentenek a jövőbeli árra nézve. Ezért a nem import beszerzések tekintetében mindenképpen érdemes volna figyelembe venni a naprakész adatokat szolgáltató, tőzsdei árakat is.

IRODALOMJEGYZÉK

- DR. BACSKÓ MIHÁLY–DR. SZTANKÓ ÉVA [2007]: Az Európai Unió egyetemes szolgáltatási kötelezettségfogalmának értelmezése, bevezetésének tapasztalatai és várható hatásai az energiaiparban. *A Magyar Villamos Művek Közleményei*, 2007/1–2. 25. o., http://www.mvm.hu/engine.aspx?page=kozlemenyek_2007
- EUROSTAT [2010a]: Household electricity prices in the EU27 fell by 1.5% and gas prices by 16.0%, *Eurostat Newsrelease 75/2010*, Eurostat Press Office
- EUROSTAT [2010b]: Electricity prices for second semester 2009, EuroStat Data in focus – Environment and Energy 22/2010, ISSN 1977-0340
- DR. JÁROSI MÁRTON [2007]: Energiapolitika Stratégia nélkül. *Nemzeti Érdek* 1. évf. 4. sz.
- KADERJÁK PÉTER [2009]: Energiapolitika – a 2008. év fejleményei. Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, 2. kötet. Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Kht., Budapest, 2009.
- MAGYAR ENERGIA HIVATAL [2008]: A Magyar Energia Hivatal 739/2008 sz. határozata: A villamos energia nagykereskedelmi piacokon lefolytatott piacelemzés alapján jelentős piaci erővel rendelkezésként azonosított engedélyes számára kötelezettségek kiszabása
- MAGYAR ENERGIA HIVATAL [2009]: Tájékoztató a Magyar Energia Hivatal 2008. évi tevékenységéről. Budapest, ISSN 1418-7299
- MAGYAR ENERGIA HIVATAL [2010a]: Havi jelentés a Magyar Energia Hivatal által szabályozott energiaipar 2009. decemberi működéséről.
- MAGYAR ENERGIA HIVATAL [2010b]: Az átvételi kötelezettség keretében megvalósult villamosenergia-értékesítés főbb mutatói 2009. évben. Budapest, ISSN 1418-7299, http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201004/dec2009_kat_ertekeles_kko_vaeoen.pdf (letöltve: 2010. 04. 03.)
- MAGYAR ENERGIA HIVATAL [2010c]: Havi jelentés a Magyar Energia Hivatal által szabályozott energiaipar 2010. szeptemberi működéséről, <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=223>, (letöltve: 2010. 12. 27.)
- MVM [2008]: Tanulmány a magyar árampiac aktuális kérdéseiről, a fejlődés esélyeiről. MVM Villamosenergia Kereskedelmi ZRt., http://www.mvm.hu/engine.aspx?page=szakmai_hatterinformaciok (letöltve: 2010. 04. 09.)
- VILLAMOSENERGIA-TŐZSDÉK HONLAPJAI:
EEX / EPEX Spot: www.epexspot.com/en
EXAA: <http://en.exaa.at>
HUPX: www.hupx.hu
OPCOM: <http://www.opcom.ro>
PXE: <http://www.pxe.cz>